

SEMBOLİZM
ANLAMI VE ETKİSİ

ALFRED NORTH WHITEHEAD

ÇEVİREN
RAMAZAN ERTÜRK

FOL® 07

© MAK GRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.
SERTİFİKA NO: 13858

FELSEFE 07
ALFRED NORTH WHITEHEAD KİTAPLIĞI 02

SEMBOİZM
ANLAMI VE ETKİSİ
ALFRED NORTH WHITEHEAD

ÇEVİREN: RAMAZAN ERTÜRK

ÖZGÜN AD: *SYMBOLISM, ITS MEANING AND EFFECT*
EDİSYON: THE MACMILLAN COMPANY, NEW YORK 1927

YAYINA HAZIRLAYAN: EBUBEKİR DEMİR
REDAKSİYON: MAK GRUP REDAKSİYON EKİBİ
GÖRSEL YÖNETMEN: NURULLAH ÖZBAY
GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA: TAVOOS

ISBN 978-605-69245-1-4

BASKI: AYRINTI BASIMEVİ ANKARA - SERTİFİKA NO: 13987
1. BASKI: MART 2019

İLETİŞİM ADRESLERİ
CİNAH CD. KIRKPINAR SK. 5/4
06420 ÇANKAYA ANKARA
TEL.: 0312. 439 01 69
www.folkitap.com
bilgi@folkitap.com
www.twitter.com/folkitap

ALFRED NORTH WHITEHEAD

İngiltere'nin *Ramsgate kasabasında* dünyaya geldi (1861). Matematik üzerine aldığı lisans eğitimini tamamlayarak yirmi beş yıl görev yapacağı Cambridge, Trinity College'de öğretime başladı (1885). 1903'de Kraliyet Cemiyeti Üyesi seçildi. Kırk dokuz yaşındayken Londra'ya taşındı ve burada Bilim ve Teknoloji Kraliyet Koleji'ne uygulamalı matematik profesörü olarak atandı (1914). En verimli eserlerini vereceği Harvard Üniversitesi'nde emekliliğine kadar felsefe profesörü olarak çalıştı (1924-1937). İngiliz Akademisi'ne seçildi (1931) ve 'Liyakat Nişanı' aldı (1941). Cambridge'de öldü (1947). Başlıca eserleri: *Principia Mathematica* (Cambridge 1910/13), *Religion in the Making* (New York 1926), *Symbolism*, (New York 1927), *The Aims of Education*, *The Function of Reason* (Princeton 1929), *Process and Reality* (New York 1929).

RAMAZAN ERTÜRK

Kütahya'nın, Gediz ilçesinde doğdu (1967). Kütahya Lisesi'nden mezun oldu (1985) ve Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni birincilikle tamamladı (1990). Aynı üniversitenin Din Felsefesi ve Mantık alanında yüksek lisansını (1992); Amerikan Katolik Üniversitesi Felsefe Fakültesi'nde "William P. Alston'un Dinî Tecrübenin Epistemolojisi Teorisi" konulu doktora tezini tamamladı (1998). Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Felsefesi Anabilim Dalı'na atandı (2002). Hâlen aynı üniversitede görevini sürdürmektedir.

Başlıca çeviri ve telif eserler: *Sembolizm* (Ankara 2019), *Wittgenstein'in Din Felsefesi* (Ankara 2000), *Semantik* (Ankara 2001), *İslam Mistik Düşüncesi Üzerine Makaleler* (İstanbul 2001), *Sufi Tecrübenin Epistemolojisi* (Ankara 2004), *Varoluşsal Din Felsefesine Giriş* (İstanbul 2012).

İÇİNDEKİLER

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ	11
A. N. WHITEHEAD VE SÜREÇ FELSEFESİ	13
Ramazan Ertürk	
1. Giriş	13
2. Alfred North Whitehead: Hayatı ve Eserleri	14
3. Whitehead: Eserleri ve Türkçede Whitehead	16
4. Whitehead Felsefesinin Bazı Temel Kavramları	18
4.1. Süreç (Process)	18
4.2. Aktüel Varlıklar (Actual Entities) veya Aktüel Durumlar (Actual Occasions)	20
4.3. Ontolojik Prensip (Ontological Principle)	21
4.4. Kavrayış (Prehension) veya Hissetme (Feeling)	22
4.5. Bağ ya da Bağlantı (Nexus)	23
SEMBOİZM ANLAMI VE ETKİSİ	25-92
ALFRED NORTH WHITEHEAD	
ÖNSÖZ	27
I. BÖLÜM	25
1. Sembolizmin Çeşitleri	28
2. Sembolizm ve Algılama	29
3. Metodoloji Üzerine	31
4. Sembolizmin Yanılabilirliği	32
5. Sembolizmin Tanımı	33
6. Bir Aktivite Olarak Tecrübe	34
7. Dil	35
8. Doğrudan Sunuluş	37
9. Algı Tecrübesi	39

10. Algı Tecrübesinde Sembolik Referans	40
11. Zihinsel Olan ve Fiziksel Olan	41
12. Duyu-verileri ve Uzayın Doğrudan Sunuluştaki Roller	42
13. Nesneleştirme	45
II. BÖLÜM	
1. Hume'un 'Nedensel Etkinlik' Konusundaki Görüşleri	49
2. Kant ve Nedensel Etkinlik	54
4. 'Nedensel Etkinlik'in İlkeliği	58
5. Algı Türlerinin Kesişmesi	63
6. Lokalizasyon	66
7. 'Doğru Tanım' ile 'Önem' Arasındaki Karşıtlık	68
8. Sonuç	70
III. BÖLÜM	
Sembolizmin Kullanımı	72
DİZİN	93

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

20. yüzyılın kendine özgü bir felsefe/metafizik sistemi üretebilen ve bununla düşünce dünyasını önemli derecede etkileme başarısı gösterebilen nadir filozof ve düşünürlerinden biri olan A. N. Whitehead, sembolizmi konu edindiği bu küçük eserinde,¹ kendisinden beklendiği gibi, oldukça ilginç ve sıra dışı tespit ve analizler sunmaktadır.

Whitehead, ilk sıra dışı tespitini, daha kitabın ana konusunu oluşturan sembolizmin tanım ve içeriğini belirlerken yapmaktadır. Ona göre sembolizm denilince genellikle ilk akla gelen ne sanatsal (örneğin edebiyat, müzik, mimari vb. gibi) ve seramonik (dinsel veya laik) türden sembollerin ve ne de günlük hayatın dili veya matematik sembollerle ifade edilen algoritma ve geometri dili türünden sembollerin yer aldığı sembolizm, insanoğlu için vazgeçilmez ve asli karakterli bir sembolizmi ifade eder. Whitehead'e göre insanoğlunun sahip olduğu –adı geçen tüm bu türevsel nitelikli sembolizm türlerinden daha köklü ve vazgeçilmez olan ve hatta onların aksine sunî olmayıp insan doğasının bir parçası haline gelen ve doğal bir süreç olarak işleyen– en aslı, en köklü, en yaygın ve asla vazgeçilmez olma özellikleri taşıyan gerçek sembolizm, duyu tecrübemizin işleyiş sistemine ait olan sembolizmdir. İşte bu nedenledir ki Whitehead burada sembolizmi, 'duyu algısı'nın sembolik yapısı ve işleyişi ana ekseninde inceleyip irdelemektedir.

Sembolizmin mahiyetine ilişkin bu ilginç tespit ile işe

¹ Bu küçük kitap, A.N. Whitehead'in 1927 yılında Virginia Üniversitesinde verdiği Barbour-Page konferanslarından oluşmaktadır.

başlayan kitabın ilk iki bölümünde düşünür, okuyucuyu algı tecrübemizin dehlizlerinde uzun bir yolculuğa çıkarır. Bu yolculuk esnasında yazar, duyu tecrübemizi meydana getiren ‘doğrudan sunuluş’ ve ‘nedensel etkinlik’ ana unsurlarının yapısal ve işlevsel analizlerini sunar. Ayrıca algı tecrübemizin bu iki temel unsurunun kaynaştırılıp birleştirilerek aktüel dünya algımızın oluşmasını sağlayan ‘sembolik referans’ın da mahiyet ve işlevini açıklar. Whitehead, tüm bu analizleri yaparken, algı felsefesi konusunda yetkin otoriteler olarak kabul edilen David Hume ve Immanuel Kant’ın algı analizlerinin de değerlendirme ve eleştirisi konusu yapar ve bu yolla kendi konumunu belirlemeye çalışır.

İlk iki bölümde sembolik bir algı felsefesi nosyonu sunan Whitehead, sembolizmin kullanım ve yararlarını konu edindiği son bölümde, insanoğlu gibi üst düzey organizmaların sahip olduğu bu sembolizm kabiliyet ya da alışkanlığının, onların gerek bireysel ve gerekse toplumsal hayatlarında oynadığı –bütünsel ve tutarlı bir dünya inşa etme, gelişme, ilerleme ve çözülme gibi– çeşitli rol ve işlevlerin analizlerini sunmaktadır.

Görüldüğü gibi, muhtevasını kuşbakışı bir yaklaşımla kısaca özetlemeye çalıştığımız bu küçük kitapta Whitehead, başta felsefe olmak üzere kültür, sanat, edebiyat, tarih, antropoloji, psikoloji, sosyoloji ve ilahiyat gibi pek çok alanı ilgilendiren sembolizm konusunun çeşitli yön ve boyutlarını ustaca bir maharetle kaynaştırarak işlemiş ve okuyucuya sunmuş bulunmaktadır. Geriye kalan, onu zevkle okuyup entelektüel doyumunu gerçekleştirmektir; okuyucunun yolu açık olsun.

Son olarak, yaklaşık 20 yıl önce çevirisi yapılarak Türkçemize kazandırdığımız bu küçük fakat önemli kitapçığın tekrar basılıp yayımlanmasını gündeme getiren Fol Yayınları yetkililerine ve özellikle de, gösterdiği anlayış ve nezaket nedeniyle, Ebubekir Demir beye teşekkür ediyorum.

RAMAZAN ERTÜRK
Kayseri 2019

A. N. WHITEHEAD VE SÜREÇ FELSEFESİ

RAMAZAN ERTÜRK

1. Giriş

‘Süreç’ fikri, felsefe tarihinde yeni ortaya çıkmış bir fikir değildir. O, tarihin değişik dönemlerinde değişik filozof ve düşünürler tarafından ortaya atılmış olan ve kökleri felsefe tarihinin başlangıç dönemlerine kadar giden bir fikirdir. Bilinebildiği kadarıyla felsefe literatüründe süreç fikrine ilk kez, MÖ. 6. yüzyılda, Antik Yunan filozof ve düşünürü Herakleitos’ta rastlanır; “Bir nehirde iki kez yıkanılmaz.” sözü, onun felsefi düşüncesinin temelini oluşturan süreç fikrini açık ve net bir şekilde özetler görünmektedir.

Sokrates öncesi felsefede Herakleitos ile başlayan ve özetle ‘varlıkta bir hareket, akış veya sürecin asıl olduğu’ temel fikri etrafında gelişen süreç düşüncesi, çevirisini sunduğumuz eserin yazarı Alfred North Whitehead’e gelinceye kadar, farklı bağlamlarda kendini göstermiştir. Örneğin Nicholas Rescher’e göre, felsefe tarihinde Herakleitos’tan sonra bu düşünceye Platon, Aristoteles, Leibniz, Hegel, C. S. Peirce, W. James, H. Bergson, J. Dewey, A. N. Whitehead ve W. H. Sheldon’da rastlanmaktadır.¹ Ancak süreç düşüncesi, ismi zikredilen bu filozofların hepsinde aynı derecede kendini göstermez. Söz konusu düşünce, bu filozofların ki-

¹ Rescher, N., *Process Metaphysics: An Introduction to Process Philosophy*, State University of New York Press, New York 1996, pp. 7-27.

milerinde, düşünce sistemine serpiştirilmiş kırıntılar hâlinde görülürken, kimilerinde ise sistemin omurgasını oluşturmakta ve filozofun her alandaki düşünceleri üzerinde etki ve hâkimiyetini gösterir bir mahiyet arz etmektedir.

İşte A. N. Whitehead, bu sınıflamada ikinci grupta yerini alan üç filozof –Hegel, Bergson ve Whitehead– arasında, düşüncelerini süreç merkezli olarak en sistematik bir şekilde ortaya koyan düşünürdür. Onun sisteminde, mübalağasız hemen her meseleye *süreç* açısından bakılmakta ve incelenen her konuda süreç perspektifinin hâkimiyeti görülmektedir. Örneğin onun kozmoloji, epistemoloji, tabiat, din vb. gibi farklı alanlarda kaleme almış olduğu eserlerinde, süreç metafiziğinin bu alanlara uyarlanmış bir deşifresi ustaca sergilenmektedir.

Şimdi Whitehead ile olan bu kısa tanışmamızı biraz daha detaylandırıp yazarımızın hayatı hakkında biraz daha geniş bilgi edinmeye çalışalım.

2. Alfred North Whitehead: Hayatı ve Eserleri

Alfred North Whitehead, 1861 yılında, İngiltere'nin güneydoğusunda Ramsgate adlı bir kasabada, bir Anglikan papazı ve öğretmen olan Canon Alfred W. Whitehead'in oğlu olarak dünyaya gelir. On dokuz yaşına geldiğinde Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Trinity College'da matematik üzerine yoğunlaşan üniversite öğrenimine başlar. Whitehead burada kendisini matematiğe öyle kaptırır ki, teorik ve uygulamalı her türlü matematik dersini alıp dinlemekten başka herhangi bir ders almaya fırsatı ve zamanı kalmaz.

Whitehead, lisans eğitimini matematik üzerine tamamlar ve 1885'te Trinity College'da üye olma sıfatını, yani ücret karşılığı ders verme hakkını kazanır. Burada matematik dersleri verdiği sırada, kendisinden biraz daha genç olan meslektaş Bertrand Russell ile tanışır ve onunla iyi arkadaş olur. Bu iyi arkadaşlığın nedeni ise her ikisinin de matematik, özellikle

de teorik matematik üzerine çalışıyor olmaları ve görüşlerinin de birbirine çok yakın olmasıdır. Görüşlerindeki bu yakınlık, onları bir ortak çalışma sürecine götürmüş ve bu sürecin sonunda, 1910–1913 arasında, zamanın entelektüel abidesi sayılan meşhur *Principia Mathematica* ürünü ortaya çıkmıştır. *Principia Mathematica*'nın yazımı sırasında Russell ile yolları yavaş yavaş ayrılmaya başlar. İlk zamanlar benzer görüşlere sahip olan iki düşünür arasında artık entelektüel ve felsefi açılardan önemli farklılıklar belirtmeye başlamıştır.

Whitehead, 1910 yılında Cambridge'den ayrılır ve Londra Üniversitesi'ne bağlı İmparatorluk Bilim ve Teknoloji Koleji'ne geçer. Burada matematik dersi vermeye devam ederken, 1914 yılında, uygulamalı matematik profesörü olur. Buradaki hocalık yıllarında, matematiğin yanı sıra çeşitli toplumsal sorunlar dikkatini çeker ve düşüncelerini, eğitimin amaçları, endüstri toplumunda halkın eğitimi vb. gibi daha pratik, toplumsal konular üzerine yöneltir. Hatta bu konuyla ilgili olarak, aşağıda eserlerinden söz ederken de belirteceğimiz gibi, *Eğitimin Amaçları* adı ile bir de eser kaleme alır.

Londra Üniversitesi'ndeki 13 yıllık matematik profesörlüğünden sonra 1924 yılında, 63 yaşında iken Amerika Birleşik Devletleri'nden gelen bir teklif üzerine Harvard Üniversitesi'ne felsefe profesörü olarak gider. *Principia Mathematica* ile kendisini bir matematikçi olarak ilan ve ispat eden ve öylece de meşhur olan ve hatta 63 yaşına kadar devamlı matematik dersi veren Whitehead, ilk kez felsefe dersi vermek üzere kolları sıvar. Harvard ile başlayan felsefe macerası, o güne kadar görülenden bambaşka ve herkesi şaşırtan bir Whitehead ortaya çıkartır. O güne kadar yoğunluğu matematik üzerine olan ve zaman zaman bilimsel kavramların analizleri ile mantık üzerine de araştırmalar yapan Whitehead, alan ve hacmi, derinlik ve ufku, perspektif ve cüreti bakımından felsefe tarihinde eşine az rastlanan ve kendisini 20. yüzyıl felsefesinin köşe taşlarından biri yapan bir spekülatif metafizik sistemi ortaya